

ผลของการใช้กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมเพื่อ
พัฒนามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2
โรงเรียนราชวินิตมัธยม กรุงเทพมหานคร

The Effects of Guidance Activities Based on States
of Conciliation for Enhancing Human Relations for
Mathayom 2 Students at Rajavinit Mathayom School
Bangkok

น้ำทิพย์ พรพัฒนานิคม

Namthip Pornpattananikom

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาผลของกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมเพื่อพัฒนามนุษยสัมพันธ์ 2) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรม งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง ประชากร คือ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2555 จำนวน 434 คน ผู้วิจัยใช้การเลือกแบบเจาะจง กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2/7 จำนวน 40 คน นักเรียนกลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมจำนวน 8 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครื่องมือที่ใช้ในการทดลองคือ กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรม 2) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบวัดมนุษยสัมพันธ์ แบบบันทึกการเรียนรู้ของนักเรียนเมื่อเสร็จสิ้นการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวในแต่ละครั้ง และแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรม และต่อผู้วิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน Paired-Sample t-test

ผลการวิจัยพบว่า: 1) ภายหลังจากทดลองนักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์สูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม แสดงว่ากิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมสามารถพัฒนามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ได้ 2) นักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม นักเรียนรายงานว่า นักเรียนช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันทรัพย์สินของตนแก่ผู้อื่นมากขึ้น พูดจาและคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดี ประพฤติตนตามข้อตกลงของหมู่คณะของตน และสามารถปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นหรือสถานการณ์ที่หลากหลายได้

คำสำคัญ: กิจกรรมแนะแนว สารณียธรรม มนุษยสัมพันธ์

Abstract

The purposes of this study were: 1) to study effects of Guidance Activities Based on States of Conciliation for Enhancing Human Relations. 2) to study the experimental group's opinions toward the Guidance Activities Based on States of Conciliation. This research was quasi – experimental research. The population were 434 Mathayom 2 students, the 2012 academic year. Purposive sample was used. The experimental group was 40 students who studied in Mathayom 2/7. The experimental group participated in the guidance activities for 8 sessions, 50 minutes per sessions. The instruments used in this research were divided into two categories: 1) Tools used in the experiment that is guidance activities for enhancing Human Relations. 2) Tools used in collecting data that are a measure of Human Relations, the Student's Learning Record at the end of each session and the Students's Opinions Questionnaire towards the Guidance Activities Based on States of Conciliation and the researcher. Mean, Standard Deviation, Paired-Sample t-test were utilized for analyzing data.

The results indicated that 1) after participating in the guidance activities, the posttest scores from the Human Relations of the experimental group was higher than pretest scores which meant that the Guidance Activities Based on States of Conciliation could develop Human Relations of Mathayom 2 students at Rajavit

Mathayom School. 2) the experimental group reported that after participating in the Guidance Activities Based on States of Conciliation, the students have a lot of abilities in helping each other and sharing their goods with each other. They are polite, have good manners and a good attitude. They are also able to adapt themselves and gather together on various occasions.

Keyword: Guidance Activities, States of Conciliation, Human Relations

1. บทนำ

ในปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม บุคคลในสังคมก็ต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่การที่บุคคลจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้นจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ที่ดี มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสุขและความเป็นธรรม พระพุทธศาสนามีหมวดธรรมที่สามารถส่งเสริมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข โดยเฉพาะหลักสารณียธรรม ที่กล่าวถึงหลักธรรมที่สามารถเป็นธรรมที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน หรือเป็นหลักการอยู่ร่วมกันส่งผลให้เกิดมีคุณคือ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ ทำให้เกิดความกลมกลืนเข้าหากัน ความไม่วิวาท มีความสามัคคี และเพื่อความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 492 : 531; พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2551) การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องให้เกิดขึ้น และมุ่งมั่นส่งเสริมให้มีความรู้ความสามารถให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม สอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ว่า “...มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) แต่ในความเป็นจริงสภาพสังคมไทยในปัจจุบันพฤติกรรมที่สังคมไทยคาดหวัง เช่น การจุนเจือ การช่วยเหลือ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ประโยชน์เพื่อผู้อื่น การมีคุณธรรม การให้อภัย จิตสำนึกของคนที่มีจิตใจเสียสละ สร้างสรรค์งานเพื่อส่วนรวม พบว่ามีการแสดงออกน้อย เพราะเด็กและเยาวชนเกิดการเลียนแบบและการแสดงออกไปในทิศทางที่ไม่เหมาะสม เช่น ไม่ช่วยเหลือผู้อื่น ขาดน้ำใจ ฯลฯ (โกวิทย์ พวงงาม, 2550)

นักเรียนช่วงวัยรุ่น (12-18 ปี) เป็นช่วงวัยที่สัมพันธ์ภาพกับเพื่อนมีความสำคัญมาก วัยรุ่นสามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีและเหมาะสมกับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันได้ ทั้งที่เป็นเพศเดียวกันและต่างเพศ มีความต้องการและรู้จักพัฒนาตนเองให้มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโดยรวม เป็นช่วงเปลี่ยนวัยชีวิตทางสังคม อารมณ์ จิตใจ ค่านิยม อุดมคติ และทดลองบทบาท เพื่อจะเป็นผู้ใหญ่ในแง่ต่างๆ เช่น อารมณ์ สังคม จิตใจ ความใฝ่ฝันปรารถนา ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปต่างๆ ในขณะนี้ล้วนเป็นรากฐานของความสนใจความมุ่งหมายในชีวิต อาชีพ ลักษณะของเพื่อน ลักษณะของคู่ครอง ฯลฯ (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2553) นอกจากนี้เด็กวัยรุ่นทั่วไปจะมีความสนใจในเรื่องต่างๆ น้อยลงแต่มองอย่างลึกซึ้งมากขึ้น มีการแสดงออกที่เหมาะสมตามเพศและวัยมากขึ้น การคบเพื่อนจะเริ่มมีมาตรฐานทางวัฒนธรรมแบบผู้ใหญ่ ยอมรับการเป็นสมาชิกของหมู่คณะตามค่านิยมและความสนใจในสิ่งเดียวกัน (พรพิมล เจียมนาครินทร์, 2539)

จากการศึกษาหลักสภารณธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียน โรงเรียนราชวินิต มัชฌิม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบปัญหาว่านักเรียนส่วนมากยังขาดทักษะในการสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นและไม่ร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวม (น้ำทิพย์ พรพัฒนานิคม, 2554) ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่จะพัฒนาการสร้างมนุษยสัมพันธ์ให้กับนักเรียน เพราะว่าการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ทำให้รู้จักตนเองและผู้อื่นดีขึ้นและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (เกรียงศักดิ์ ราชโคตร, 2552) จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาผลของกิจกรรมแนะแนวตามหลักสภารณธรรม เพื่อพัฒนามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัชฌิม เพื่อให้นักเรียนได้ประพฤติดตนช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลของกิจกรรมแนะแนวตามหลักสภารณธรรมเพื่อพัฒนามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัชฌิม ก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวที่สร้างขึ้น
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสภารณธรรม

สมมติฐานในการวิจัย

นักเรียนกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม จะมีคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องผลของกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมเพื่อพัฒนามนุษยสัมพันธ์ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) โดยใช้รูปแบบการทดลองที่มีกลุ่มทดลองเดียว ซึ่งวัดตัวแปรตามก่อนและหลังการทดลอง (One Group Pretest-Posttest Design) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรที่ใช้ศึกษาครั้งนี้ คือ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2555 จำนวน 9 ห้องเรียน มีนักเรียนทั้งสิ้นจำนวน 434 คน

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มทดลอง ได้แก่ นักเรียนที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2/7 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2555 ของโรงเรียนราชวินิต มัธยม ที่ได้จากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากห้องเรียนที่มีคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ต่ำสุด และเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่า 5 ครั้ง จำนวน 40 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อพัฒนามนุษยสัมพันธ์ จำแนกได้ 2 ประเภท คือ เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง คือ กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เป็นกิจกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยมีขั้นตอนในการสร้างดังนี้

1. สร้างกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรม ประกอบด้วย 1) ด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลและ/หรือแบ่งปันทรัพย์สินของตนแก่ผู้อื่น 2) ด้านการพุดจาและการคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดี 3) ด้านการประพฤติตนตามข้อตกลงของหมู่คณะของตน 4) ด้านการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นหรือสถานการณ์ที่หลากหลายได้

2. กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 มีการเรียนรู้จำนวน 8 ครั้ง ๆ ละ 50 นาที โดยมีรายละเอียดของการเรียนรู้แต่ละครั้งประกอบด้วย 1) ชื่อกิจกรรม 2) สารสำคัญของการเรียนรู้ 3) จุดประสงค์การเรียนรู้ 4) กิจกรรมการเรียนการสอน 5) สื่อการเรียนรู้ และ 6) การประเมินผล

3. นำกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เสนอต่อประธานกรรมการการค้นคว้าอิสระ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความสอดคล้อง และความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการสร้างกิจกรรม ตลอดจนสารสำคัญของการเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนรู้ และการประเมินผล

4. นำกิจกรรมที่ผ่านการตรวจสอบมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของประธานกรรมการการศึกษาค้นคว้าอิสระ แล้วนำเสนอให้คณะกรรมการที่ปรึกษาการศึกษาค้นคว้าอิสระเพื่อรับฟังคำวิจารณ์และข้อที่ควรปรับปรุงแก้ไขแล้วนำไปแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

5. นำกิจกรรมที่ปรับปรุงแก้ไขไปตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาซึ่งมีประเด็นในการพิจารณา ดังต่อไปนี้ 1) กิจกรรมมีความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน 2) กิจกรรมที่จัดมีความเหมาะสมครอบคลุมวัตถุประสงค์ครบถ้วน 3) ความต่อเนื่องของกิจกรรม 4) ความน่าสนใจของกิจกรรม 5) การประเมินผลมีความเหมาะสม และ 6) ข้อเสนอแนะเพื่อใช้ในการปรับปรุง แล้วจึงรวบรวมข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่านนำมาแก้ไขกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์

6. ภายหลังจากแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญแล้ว นำกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาการศึกษาค้นคว้าอิสระ เพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่งแล้วนำไปปรับปรุงแก้ไขก่อนนำกิจกรรมไปทดลองกับกลุ่มทดลอง

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 3 ชุด ดังนี้

1. แบบวัดมนุษยสัมพันธ์
2. แบบบันทึกการเรียนรู้ของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรู้กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม
3. แบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม โดยให้นักเรียนประเมินจากประสบการณ์การเรียนรู้ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม เมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมการเรียนรู้แต่ละครั้ง

การวิเคราะห์ข้อมูล

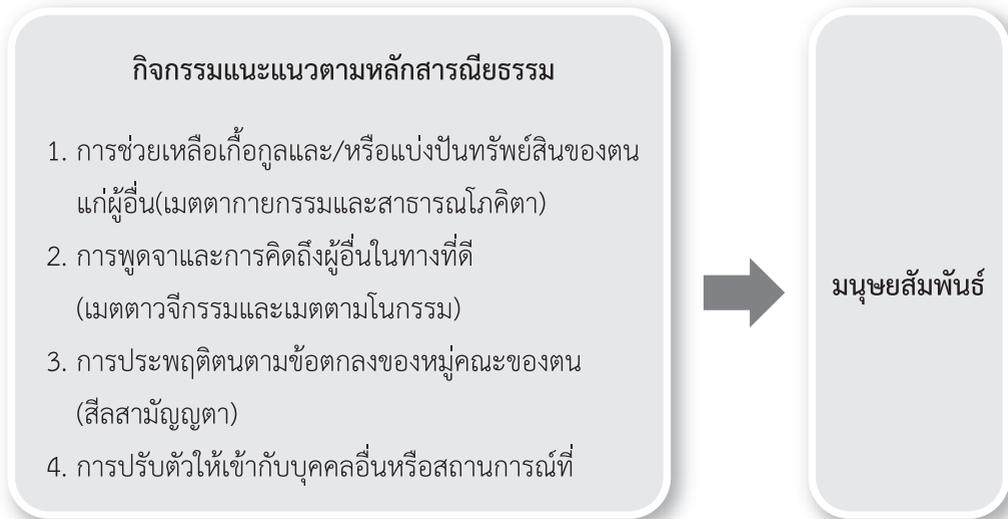
1. ใช้สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล หาค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) ของคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ ของนักเรียนกลุ่มทดลองก่อนและหลังการทดลอง
2. ทดสอบความแตกต่างของคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ ของนักเรียนกลุ่มทดลองก่อนและหลังการทดลอง ซึ่งไม่เป็นอิสระต่อกัน โดยใช้สถิติพาราเมตริก (Parametric Statistics) Paired-Sample t-test

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการแนะแนว แนวคิดที่เกี่ยวกับสารณียธรรม แนวคิดที่เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ และ พัฒนาการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 4 ประเด็นหลักดังนี้

1. กิจกรรมแนะแนว ประกอบด้วย ความหมาย วัตถุประสงค์ของกิจกรรมแนะแนว หลักการของการแนะแนว และ ประเภทของงานแนะแนว
2. แนวคิดที่เกี่ยวกับสารณียธรรม ประกอบด้วย ความหมายของสารณียธรรม องค์ประกอบของสารณียธรรม และ ความสำคัญของสารณียธรรม
3. แนวคิดที่เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ ประกอบด้วย ความหมายของมนุษยสัมพันธ์ ฐานแนวคิดของมนุษยสัมพันธ์ ความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ และ กระบวนการสร้างมนุษยสัมพันธ์
4. พัฒนาการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบด้วย ทฤษฎีเกี่ยวกับวัยรุ่น พัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางอารมณ์ พัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางความคิด พัฒนาการทางจริยธรรม สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น และ การปรับตัวในสังคมของวัยรุ่น

ตารางที่ 1 แสดงผลของกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม ก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนว

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังกล่าวสามารถเขียนเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังแผนภาพที่ 1

ผลการวิจัย

1. ผลของกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม ก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนว

ผลการวิจัย พบว่า กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมสามารถพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกับนักเรียน โดยนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารนิยธรรมมีคะแนนจากแบบวัดมนุษย์สัมพันธ์ ภายหลังจากทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง ดังตารางที่ 1 และ 2

ตารางที่ 1 แสดงผลของกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม ก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนว

กลุ่มทดลอง (n = 40)	คะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์		ผลต่างของคะแนน
	ก่อนการทดลอง	หลังการทดลอง	
ค่าเฉลี่ย	107.48	117.88	-10.40
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	12.96	13.22	11.87

จากตารางที่ 1 พบว่า ภายหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ มีค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานก่อนและหลังการทดลองเท่ากับ 107.48 และ 12.96 , 117.88 และ 13.22 ตามลำดับ

เมื่อทดสอบความแตกต่างของคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนกลุ่มทดลองก่อนและหลังการทดลอง โดยการทดสอบแบบจับคู่ ด้วยสถิติทดสอบ ที (Paired – Sample t – test) พบว่า ภายหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์สูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบคะแนนจากแบบวัดจิตมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนกลุ่มทดลองก่อนและหลังการทดลอง โดยการทดสอบแบบจับคู่ ด้วยสถิติทดสอบ ที (Paired–Sample t–test)

กลุ่มทดลอง (n=40)	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ยผล ต่างคะแนน	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐานของ ผลต่างคะแนน	t	p
ก่อนทดลอง	107.48	12.96	-10.40	11.87	-5.54	0.00*
หลังทดลอง	117.88	13.22				

2. ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนว ตามหลักสารณียธรรม

ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันว่าภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมฯ ทำให้นักเรียนเรียนรู้ถึงการคิดถึงผู้อื่นในด้านดีและพูดจาด้วยดีกับผู้อื่น ช่วยเหลือและแบ่งปันทรัพย์สินของตนเพื่อผู้อื่น สามารถสร้างข้อตกลงร่วมกัน สามารถเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถปรับตัว ปรับใจเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้

จากการสรุปผลแบบสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของนักเรียนที่มีต่อกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม เมื่อเสร็จสิ้นการทดลองพบว่าสามารถทำให้นักเรียนมีจิตอาสาและมนุษยสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น ใน 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลและ/หรือแบ่งปันทรัพย์สินของตนแก่ผู้อื่น 2) ด้านการพูดจาและการคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดี 3) ด้านการประพฤติตนตามข้อตกลงของหมู่คณะของตน และ 4) ด้านการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นหรือสถานการณ์ที่หลากหลายได้ แสดงรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลและ/หรือแบ่งปันทรัพย์สินของตนแก่ผู้อื่น จากการสอบถามนักเรียนในครั้งสุดท้ายของกิจกรรมนักเรียนได้บอกเล่าประสบการณ์ส่วนตัวที่นำความรู้จากกิจกรรมไปประยุกต์ใช้ ดังตัวอย่าง “เมื่อมีสิ่งที่ไม่ใช้บางครั้งก็บริจาคให้ผู้อื่น” “เพื่อนไม่มีอุปกรณ์การเรียนรู้ก็ให้เพื่อนยืม” “ให้เพื่อนยืมปากกา” “เพื่อนไม่ได้เอาเงินมาโรงเรียนก็ให้เพื่อนยืมก่อน” “ช่วยงานชุมชน” เป็นต้น

2) ด้านการพูดจาและการคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดี ในครั้งสุดท้ายของการจัดกิจกรรมเมื่อสอบถามถึงการประพฤติตนด้านการพูดจาและการคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดีที่นักเรียนได้นำความรู้จากกิจกรรมไปประยุกต์ใช้ ดังตัวอย่าง “พูดจาเพราะกับทุกคน” “เพื่อนสำเร็จงานดีใจกับเพื่อน” “ไม่พูดจาทำร้ายจิตใจผู้ฟัง” “พูดจาสุภาพ และคิดถึงเพื่อนในแง่ดี” “ปลอบเพื่อนตอนที่เพื่อนเศร้า” “ไม่นินทาเพื่อน” “ไม่ด่าเพื่อนทั้งต่อหน้าและลับหลัง” “พูดจาสุภาพและไม่คิดในทางที่ไม่ดีกับผู้อื่น” “พูดปลอบใจเพื่อนที่ไม่สบายใจหรือที่กำลังมีความทุกข์”

3) ด้านการประพฤติตนตามข้อตกลงของหมู่คณะของตน เมื่อสอบถามนักเรียนในคาบสุดท้ายของกิจกรรมว่าได้นำความรู้จากกิจกรรมด้านการประพฤติตนตามข้อตกลงของหมู่คณะของตนไปประยุกต์ใช้อย่างไร ปรากฏดังตัวอย่าง “ทำตามกฎของห้อง” “ทำตามระเบียบและข้อตกลงในหมู่เพื่อน” “ช่วยทำงานห้องของห้อง 7” “ช่วยเหลือกัน” “ประพฤติตามกฎของโรงเรียน”

4) ด้านการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นหรือสถานการณ์ที่หลากหลายได้ จากการสอบถามในวันสุดท้ายของกิจกรรมว่าสิ่งที่นักเรียนได้นำสิ่งที่เรียนรู้จากกิจกรรมนักเรียนได้ประยุกต์ในชีวิตอย่างไร นักเรียนได้ให้คำตอบ ดังตัวอย่าง “เข้าไปทักเพื่อนก่อน หรือชวนเพื่อนคุย” “สามารถปรับ

ตัวเข้ากับสถานการณ์แยะแยะได้” “ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้” และนักเรียนส่วนใหญ่ตอบว่า “สร้างมิตรภาพให้เกิดขึ้น”

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลของการใช้กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม

การเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม พบว่า ภายหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรม นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์สูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน จากผลการทดลองดังกล่าวแสดงว่า กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมสามารถพัฒนานักเรียนให้มีมนุษยสัมพันธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถทำให้นักเรียนมีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น และนักเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยการอภิปรายการพัฒนามนุษยสัมพันธ์ ได้ดังนี้

1) ด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลและ/หรือแบ่งปันทรัพย์สินของตนแก่ผู้อื่น ในการจัดกิจกรรมครั้งที่ 4 เรื่อง “ผู้ให้” ผู้วิจัยได้ให้นักเรียนดูภาพยนตร์เรื่อง PAY IT FORWARD เป็นเรื่องราวของการช่วยเหลือและการแบ่งปันซึ่งสามารถเป็นต้นแบบให้กับนักเรียนที่จะนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตของตน และจากการสอบถามนักเรียนในครั้งสุดท้ายของกิจกรรมนักเรียนได้บอกเล่าประสบการณ์ส่วนตัวที่นำความรู้จากกิจกรรมไปประยุกต์ใช้ ดังตัวอย่าง “เมื่อมีสิ่งที่ไม่ใช้บางครั้งก็บริจาคให้ผู้อื่น” “เพื่อนไม่มีอุปกรณ์การเรียนรู้จักให้เพื่อนยืม” “เพื่อนไม่ได้เอาเงินมาโรงเรียนก็ให้เพื่อนยืมก่อน” “ช่วยงานชุมชน” การกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่นักเรียนมีความเข้าใจในเรื่องของการรู้จักเสียสละรู้จักการแบ่งปัน เอื้อเฟื้อ จะส่งผลให้เกิดไมตรีจิตที่งดงาม สอดคล้องพระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อกคฺวณฺโณ) (2553) ที่นำเสนอไว้ว่า “การให้จัดเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะรองรับการทำความดีอื่นๆ ที่จะตามมา พระพุทธศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กับสังคมไทย และมีคุณค่าทางด้านสังคมไทยเป็นพื้นฐานการหยั่งรากของการให้ของชาวพุทธในทางพระพุทธศาสนาผู้จิตใจคน ทำให้คนในสังคมมีความอ่อนน้อม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และเห็นอกเห็นใจกัน” นอกจากนี้ในการเสียสละสิ่งให้กับผู้อื่นนั้น จะมีสาเหตุส่วนหนึ่งคือ สัมพันธภาพที่ดีต่อกันจะทำให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสบผลสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ สอดคล้องกับอาจารย์ ช่างประดับ (2550) วิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียน ช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า “ทัศนคติต่อการคบเพื่อน อัตมโนทัศน์ สัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับผู้ปกครอง สัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับครู และลักษณะทางกายภาพด้านการเรียน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะมีที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น”

2) ด้านการพูดจาและการคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดี จากการจัดกิจกรรมครั้งที่ 2 เรื่อง “ด้วยรัก รู้จักกัน” เป็นการให้นักเรียนได้มองด้านดีของเพื่อน และให้สื่อสารชมเชยเพื่อนทั้งการเขียนและการพูด นักเรียนบางคนบอกว่าเขินๆเหมือนกัน ไม่เคยชมกัน และฝ่ายที่ถูกชมก็มีบางคนบอกว่าไม่เคยมีใครชมเลยและขอเก็บแผ่นกระดาษที่เพื่อนเขียนไว้ไว้เป็นที่ระลึก ในครั้งสุดท้ายของการจัดกิจกรรมเพื่อสอบถามถึงการประพฤติดนด้านการพูดจาและการคิดถึงผู้อื่นในทางที่ดีที่นักเรียนได้นำความรู้จากกิจกรรมไปประยุกต์ใช้ ดังตัวอย่าง “พูดจาเพราะกับทุกคน” “เพื่อนสำเร็จงานดีใจกับเพื่อน” “ไม่พูดจาทำร้ายจิตใจผู้ฟัง” “พูดจาสุภาพ และคิดถึงเพื่อนในแง่ดี” “ปลอบเพื่อนตอนที่เพื่อนเศร้า” “ไม่นินทาเพื่อน” “ไม่ด่าเพื่อนทั้งต่อหน้าและลับหลัง” “พูดจาสุภาพและไม่คิดในทางที่ไม่ดีกับผู้อื่น” “พูดปลอบใจเพื่อนที่ไม่สบายใจหรือที่กำลังมีความทุกข์” ซึ่งสอดคล้องกับพระไตรปิฎกภาษาไทย (2539) ว่า “เมตตาวจรกรรม คือ การกล่าววาจาใดๆ ต่อบุคคลอื่น ด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เมตตามโนกรรม คือ การคิดถึงบุคคลอื่น ด้วยจิตปรารถนาให้เขามีความสุข ทั้งต่อหน้าและลับหลัง” สอดคล้องกับการนำเสนอของระวีง เนตรโพธิ์แก้ว (2542) ที่นำเสนอไว้ว่า “...ความสำคัญของมนุษย์สัมพันธ์ระดับของปัจเจกบุคคล ในระดับจิตใจของมนุษย์คือมนุษย์จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้อง ติดต่อกันมาหาสู่กัน จะต้องสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดความพอใจรักใคร่ มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เพื่อเกิดความเห็นอกเห็นใจแล้วช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน สิ่งต่างๆ ดังกล่าวล้วนแต่มีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตเป็นอย่างยิ่ง...” สอดคล้องกับ วิจิตร อวระกุล (2542) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า “มนุษย์สัมพันธ์เป็นการติดต่อเกี่ยวข้องกับมนุษย์อันจะเป็นสะพานทอดไปสู่การสร้างมิตร ชนะมิตรและการจงใจคนรวมทั้งการสร้างและพัฒนาตนเองให้เป็นที่รู้จักรักใคร่ ขอบพอกแก่คนทั่วไป ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลหลายฝ่าย เป็นการสร้างตนให้เป็นคนดีของสังคม”

3) ด้านการประพฤติดนตามข้อตกลงของหมู่คณะของตน การจัดกิจกรรมครั้งที่ 6 เรื่อง “ห้องเรียนในฝัน” ได้จัดให้นักเรียนมีการระดมความคิดทั้งในระดับกลุ่มย่อยและระดับห้องเรียนถึงข้อตกลงที่นักเรียนอยากให้มีเวลาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ซึ่งได้ข้อตกลงเวลานั่งเรียนในห้องเรียน คือ “ไม่คุยในเวลาเรียน ไม่เล่นโทรศัพท์ในเวลาเรียน ไม่เล่นในห้องเรียน” และข้อตกลงที่ทุกคนจะปฏิบัติต่อกันตลอดเวลาที่อยู่ร่วมกัน คือ “รักกัน ไม่นินทากัน ช่วยเหลือกัน” และจากการสอบถามนักเรียนในคาบสุดท้ายของกิจกรรมว่าได้นำความรู้จากกิจกรรมด้านการประพฤติดนตามข้อตกลงของหมู่คณะของตนไปประยุกต์ใช้อย่างไร ปรากฏดังตัวอย่าง “ทำตามกฎของห้อง” “ทำตามระเบียบและข้อตกลงในหมู่เพื่อน” “ช่วยทำงานห้องของห้อง 7” “ช่วยเหลือกัน” “ประพฤติดนตามกฎของโรงเรียน” ซึ่งสอดคล้องกับหลักสี่ลสามัญญตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539) คือ การปฏิบัติตนตามระเบียบปฏิบัติเสมอเหมือนับบุคคลอื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สอดคล้องกับการนำเสนอของสอดคล้องกับการนำเสนอของวิภาพร มาพบสุข (2543) กล่าวไว้ว่า “การติดต่อสัมพันธ์

กันระหว่างบุคคลเพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข”

4) ด้านการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นหรือสถานการณ์ที่หลากหลายได้ จากการจัดกิจกรรมครั้งที่ 3 เรื่อง “เมื่อก่อนฉัน... แต่ตอนนี้ฉัน...” ที่ให้นักเรียนมองย้อนอดีตของตนเองและมองปัจจุบันให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตของตน และพบว่าสิ่งต่างๆเปลี่ยนแปลงไปเป็นเรื่องปกติ อยู่ที่เราจะจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเองอย่างไร จากการร่วมกิจกรรมนักเรียนทุกคนก็ได้เรียนรู้ และยอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งปกติ นักเรียนบางคนก็รับรู้ความรู้สึกของตนว่าก็มีความรู้สึกผิดหวังบ้างหากเป็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องที่ไม่ดี แต่ทุกคนก็บอกว่าแต่เราก็ต้องเดินหน้าจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตต่อไป กิจกรรมครั้งที่ 5 เรื่อง “เราและนาย” เป็นการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เห็นถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของเราและบุคคลอื่นๆในสังคม นักเรียนได้เรียนรู้ว่าเราและบุคคลอื่นมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก และกิจกรรมครั้งที่ 7 เรื่อง “ร่วมแรงกายใจ สร้างที่หลบฝน” กิจกรรมนี้ให้นักเรียนได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน การวางแผนงาน การแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ และการปรับตัว ปรับใจในการต้องทำงานร่วมกับบุคคลอื่น โดยการสร้างที่หลบฝนจากกระดาษหนังสือพิมพ์ร่วมกัน และจากการสอบถามในวันสุดท้ายของกิจกรรมว่าสิ่งที่นักเรียนได้นำสิ่งที่เรียนรู้จากกิจกรรมนักเรียนได้ประยุกต์ในชีวิตอย่างไร นักเรียนได้ให้คำตอบ ดังตัวอย่าง “เข้าไปทักเพื่อนก่อน หรือชวนเพื่อนคุย” “สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์แยะได้” “ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้” และนักเรียนส่วนใหญ่ตอบว่า “สร้างมิตรภาพให้เกิดขึ้น” ซึ่งสอดคล้องกับ จินตนา ณ สงขลา (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า “...เมื่อเรารู้จักตนเองแล้ว ประการต่อมาเราจะต้องมีการปรับปรุงตนเอง หมายถึง การแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ประกอบด้วย ปัจจัย 3 ประการ คือ ตนเอง สถานการณ์ และสัมพันธภาพ ในด้านตนเองก็คือ การปรับปรุงบุคลิกภาพด้านรูปธรรมและนามธรรม ส่วนการปรับปรุงที่เกี่ยวกับสถานการณ์ต้องขึ้นอยู่กับโอกาส เวลา เหตุการณ์ และบุคคล สำหรับการปรับปรุงตนเองในด้านสัมพันธภาพก็คือ การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงาน การประพฤติปฏิบัติกับกลุ่มพวก เพื่อนฝูง ซึ่งทั้งหลายนั้นล้วนแต่ทำให้เราสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างดี สงบสุข และมีสัมพันธภาพที่ดี สอดคล้องกับการนำเสนอของ เกรียงศักดิ์ ราชโคตร (2552) ที่นำเสนอไว้ว่า “การแนะนำตนเองเพื่อทำความรู้จักกับเพื่อนใหม่ก่อนเสมอ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือในการทำงานกับบุคคลต่างๆ ตลอดจนการติดตามความเคลื่อนไหว และสถานการณ์ต่างๆ ของบุคคลที่รู้จักจะเป็นแนวทางในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่พึงรู้จักได้เป็นอย่างดี” ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาศักยภาพของนักเรียนให้ทักษะในการเรียนรู้อย่างมีความสุข สอดคล้องกับการนำเสนอสิริพัทธ์ เจษฎาวิโรจน์ (2555) ที่นำเสนอไว้ว่า “การเข้าใจผู้อื่นหรือมนุษย์สัมพันธ์ ความ

สามารถทางสติปัญญาด้านหนึ่งใน 8 ด้าน ของพัฒนาสติปัญญาของนักเรียน เป็นสิ่งที่ตอบสนองกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญได้อย่างดี”

จากผลการวิจัยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิต มัธยม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “ผลของการใช้กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนราชวินิตมัธยม กรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. จากผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมสามารถพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ได้ ดังนั้น ครู/อาจารย์แนะแนวที่มีความสนใจที่จะนำกิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมสามารถพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ไปใช้ ควรศึกษาและทำความเข้าใจในกิจกรรมและธรรมชาติของผู้เรียนแล้วนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับนักเรียน เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

2. จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการสอนโดยใช้กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์มีผลทำให้การมีมนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนสูงขึ้น จึงควรมีการส่งเสริมให้คณะครูได้นำกิจกรรมแนะแนวนี้ไปใช้ในการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ให้กับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นต่อไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการติดตามผลภายหลังจากที่ได้ใช้กิจกรรมแนะแนวตามหลักสารณียธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ไปแล้วเป็นระยะๆ กล่าวคือ 1 เดือน 3 เดือน 6 เดือน เพื่อดูความคงทนของพฤติกรรมการมีมนุษย์สัมพันธ์ของนักเรียนว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพมหานคร:
- เกรียงศักดิ์ ราชโคตร. (2552). **เอกสารประกอบการสอน วิชามนุษยสัมพันธ์ (902-102)**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2550). การพัฒนาสังคมไทยวันนี้กับคุณธรรมและจิตสำนึกที่หายไป. **วารสารสยามรัฐวิจารณ์**. 54 (30), 3.
- จินตนา ณ สงขลา. (ม.ป.ป.). **เอกสารคำสอน มนุษยสัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูพระนคร.
- น้ำทิพย์ พรพัฒนานิคม. (2554). **การศึกษาหลักสูตรนิยธรรมเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนโรงเรียนราชวินิตมัธยม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พรพิมล เจียมนาครินทร์. (2539). **พัฒนาการวัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อน แกรมมี.
- พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อคฺควณโณ). (2553). **ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ระวีง เนตรโพธิ์แก้ว. (2542). **มนุษยสัมพันธ์ในองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: พัทธ์กษอักษร.
- วิจิตร อวະกุล. (2542). **เทคนิคมนุษยสัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- วิภาพร มาพบสุข. (2543). **มนุษยสัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- ศรีเรือน แก้วกังวาน. (2530). **จิตวิทยาพัฒนาการ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประกายประกาย.

สิริพัชร เจษฎาวิโรจน์. (2555). การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. วารสารวิชาการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. 7 (21), 1-10.

อาจารย์ ช่างประดับ. (2550). องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อน ของนักเรียน ช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี. ปรินญา นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.